

Nyt og noter

Licentiatafhandling om skolen i København

Cand. mag. *Ning de Coninck-Smith* opnåede i foråret 1989 den pædagogiske licentiatgrad på Danmarks Lærerhøjskole. Den indleverede afhandling havde titlen *Børn og skole i København 1840-1910*; i tilknytning hertil holdt NC-S en offentlig forelæsning om *Institutioner og børns liv. København fra 1840'erne til 1920'erne*.

Afhandlingen, der fylder ca. 100 dobbeltsider, består af fem artikler (samt resumé, efterskrift og summary): Undervisningspligtens praktiske gennemførelse, Stadsarkitekt Ludvig Fengers skoler i 1880'ernes og 1890'ernes København, Haderslevgadesagen, De fattigste elever blev stemplet ved lusetanternes besøg, Københavns kommunes Internat på Vesterfælledvej.

Artiklerne giver ny viden om indførelse af hverdagsskolegang, om bekæmpelse af skulkeriet, om bekæmpelse af sygelighed og urenlighed og om forholdet mellem hjem og skole. Bedømmelsesudvalget (lektorerne Chresten Kruchow og Ellen Nørgaard samt Kbh.s stadsarkivar Helle Linde) siger i sin indstilling, at NC-S i valg af temaer har udvist selvstændighed og originalitet, og at hun i sin materialesøgning, bl.a. på Stadsarkivet, har vist opfindsomhed og energi. Projektet karakteriseres som »et særdeles kompetent bidrag til den pædagogiske og skolehistoriske forskning«.

Når afhandlingen foreligger udgivet i sin helhed (nogle af artiklerne er tidligere trykt), vi den blive anmeldt i Uddannelseshistorie.

Vagn Skovgaard-Petersen

Karl Clausens sanghistoriske samling

I 1972 døde lektor *Karl Clausen*, grundlæggeren af dansk sanghistorisk forskning. Karl Clausen var en samler, og gennem den lange årrække, hvor han arbejdede med den danske sangs historie, grundlagde han en omfattende privat sangbogssamling, som med tiden voksede til et regulært studiebibliotek på flere tusinde bind.¹

Det var hans ønske, at samlingen efter hans død skulle stå til rådighed for offentligheden, og i 1975 blev den oprettet som selvejende institution, indkøbt for midler fra Lærerstandens Brandforsikring og med hjemsted på Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Bestyrelsen konstitueredes med daværende formand for Danmarks Lærerforening, Jørgen Jensen som for-

mand og repræsentanter fra bl.a. Danmarks Lærerhøjskole, Lærerstandens Brandforsikring, Danmarks Sanglærerforening, Aarhus Universitet og Karl Clausens familie.

Samlingen er overskueligt opstillet og bliver – med støtte fra forskellig side – løbende katalogiseret manuelt. Den forøges årligt med både nyudkomne sangbøger og ældre ting og rummer i dag ca. 6.000 bind. I 1985 erhvervedes Karl Baks sangbogssamling, hvilket betød et værdifuldt supplement. Kernen i samlingen er danske skolesangbøger og folkelige sangbøger, visebøger og salmebøger. Denne linie er blevet fastholdt gennem den årlige tilvækst, og samlingen må nu siges at være den eneste i landet, der rummer et samlet, så godt som komplet

materiale til studier i dansk skolesang og folkelig sangs historie. Desuden findes en række af de sjældne håndskrevne visebøger fra forrige århundrede.

Samlingen erhvervede i 1985 kopier af Karl Clausens båndoptagelser med åndelig visesang fra Færøerne, og i 1986 bevilgedes støtte til en registrant over dette enestående materiale, udarbejdet af Marianne Clausen. I 1988 fik Marianne Clausen bevillet midler fra Statens humanistiske Forskningsråd til nye indsamlinger på Færøerne.

Karl Clausens sanghistoriske samling er næppe så kendt og brugt, som den fortjener, men man tør håbe, at den ved en fremtidig placering på en forsknings- og undervisningsinstitution, nemlig Danmarks Lærerskole,² må

blive den faktor i dansk forskning, som dens indhold berettiger til.

- 1) Fra 1961 opbyggede han tillige – i tilknytning til sin ansættelse ved Musikvidenskabeligt Institut, Aarhus Universitet – Sanghistorisk Arkiv. De to samlinger var i 1972 omtrent lige store og næsten parallelle; i dag kan de derimod siges at supplere hinanden. Således findes Karl Clausens båndsamling med folkesang fra Vest- og Sønderjylland kun i Sanghistorisk Arkiv samt (parallelt) i Institut f. Sønderjysk lokalhistorie, Aabenraa.
- 2) Denne sammenlægning er projekteret, men det er endnu uvist, hvornår den skal finde sted. *Kirsten Sass Bak*

Skolehistorie og statistik

Cand. pæd. *Else Karlshøj* har i en del år arbejdet med kortlægning af folkeskoles centralisering i landkommunerne i perioden fra 1930'erne til 1950'erne. Hun er i den forbindelse gået langt ned i grundmaterialet for den officielle skolestatistik og har fremlagt sine kritiske kommentarer i et større manuskript på Institut for dansk skolehistorie. Af hensyn til andre brugere af statistikken har red. bedt *Else Karlshøj* give en præsentation af sit arbejde med statistikkens oplysninger.

I forbindelse med en undersøgelse af årsagerne til det forskellige forløb af folkeskolens centralisering i landkommunerne 1937-58, blev det i en tidlig fase klart, at det var nødvendigt at beskrive centraliseringsgraden så præcist som muligt. Hvor, hvornår og på hvilken måde blev der centraliseret? Først når disse spørgsmål var besvaret, ville det være muligt at opstille hypoteser om, hvorfor centraliseringen forløb, som den gjorde.

Besvarelsen af ovennævnte spørgsmål, dvs. redegørelsen for, hvorledes skoleloven blev gennemført i praksis, måtte foretages på grundlag af statistiske oplysninger, og der blev derfor udarbejdet en liste over de problemer, som det var ønskeligt at få belyst ved hjælp af statistik. Den blev lang. Eksempelvis kan nævnes, at undersøgelsen af ændringer i antal af skoler måtte opsplittes i antal af købstad- og landsbyordnede skoler, skoler efter klassedeling, forskoler og derunder selvstændigt beliggende forskoler.

Der viste sig hurtigt at være faldgruber forbundet med at benytte den publicerede statistik ved opgørelse af antal skoler. For eksempel er det for ovennævnte periodes vedkommende nødvendigt at definere begrebet skole, inden der udarbejdes statistik over skolernes antal. Det er ikke ligegyldigt, om optællingen omfatter skoler defineret som henholdsvis administrative enheder, pædagogiske enheder eller institutioner, mellem hvilke der er en vis afstand. Opfattes skolen som en administrativ enhed,

skal de fleste forskoler henregnes til den hovedskole, de hørte sammen med. Er problemet derimod, om udviklingen bevægede sig imod større eller mindre skoler, må skolen defineres som en pædagogisk enhed, og man må for landkommunernes vedkommende til antal af hovedskoler addere antallet af de til kommunens skoler knyttede forskoler. Og er der endelig tale om et afstandsproblem, skal kun antallet af selvstændigt beliggende forskoler adderes til antallet af hovedskoler. Et fald i antal forskoler kan udmærket dække over en stigning i antal selvstændigt beliggende forskoler. (Jf. min anmeldelse af dr. phil. Finn Rasborgs doktordisputas: Nutids valg – Fremtids vilkår. Årbog for Dansk Skolehistorie, 1977).

Som det gjorde sig gældende for skolernes vedkommende, var det også nødvendigt, at spørgsmål angående antal lærere og børn blev splittet op, og hvad med antal af skoleforbund? Her fandtes tilsyneladende ingen statistik. – Tidspunkter for 37-lovens gennemførelse i forskellige områder måtte undersøges, altså skulle der findes statistik over, hvor og hvornår skole- og undervisningsplaner var bragt i overensstemmelse med lovens krav.

Hvor går man så hen for at finde disse tal? Det naturlige vil være at gå til den publicerede skolestatistik og arbejde sig bagud. For den periode, 1937-58, der omfattes af undersøgelsen, er der to hovedstatistikker: Meddelelser vedr. folkeskolen, ungdomsundervisningen og læreruddannelsen, udgivet på Undervisningsministeriets foranstaltning, og Statistiske meddelelser: Børneskolen, der blev udgivet af Det statistiske Departement. Dem kendte jeg selvfølgelig i forvejen; men nu så jeg på dem med kritisk indstilling.

Hvorfor var der forskel på, hvilke emner der blev statistisk belyst i henholdsvis »Meddelelser ...« og »Børneskolen«, og hvorfor var der ikke altid overensstemmelse mellem statistiske oplysninger om samme emne i de to publicerede statistikker? På hvilke områder var statistikken valid, set i forhold til de spørgsmål, jeg

søgte svar på? – Var det muligt at finde frem til de arbejdstabeller og lignende, der måtte ligge til grund for statistikken?

Andre problemer dukkede op. Her kan nævnes, at det også ville være hensigtsmæssigt at arbejde med skolestatistik på kommune- og amtsplan. Denne statistik kunne f.eks. sammenholdes med sogne- og amtsråds politiske sammensætning, hvorved det ville blive muligt at diskutere politiske holdninger til, hvornår og hvorledes skoleloven skulle gennemføres lokalt.

En ting blev ret hurtigt klart. Det var nødvendigt at søge helt ned i det primære grundmateriale til skolestatistikken, skoleindberetningskortene, for at vurdere deres kildeværdi. Det måtte undersøges, hvorledes og af hvem, den publicerede statistik var udarbejdet. Metoden i undersøgelsen måtte være den kildekritiske, der hentes fra historiefaget. Der var brug for at undersøge, hvad de folk, der udfyldte skoleindberetningskortene, kunne vide, hvor motiverede de kunne have været for at udfylde de forskellige rubrikker, nøjagtigt, hvilken kontrol der var på de givne oplysninger etc.

Skoleindberetningskortene blev udfyldt af henholdsvis lærere i lederstilling ved de enkelte skoler, af skolekommissionernes formænd og af amtsskolekonsulenterne. Allerede ved eftersøgningen af dette kildemateriale opstod der tidsrøvende problemer. For lange perioders vedkommende manglede skoleindberetningskortene. Rigsarkivet havde dem ikke, hvor var de blevet af?

Så stod man en dag med de støvede kort i hånden og kunne jo nok se, at de ikke oprindeligt var tænkt bare som et grundmateriale til skolestatistik. Det var indberetninger til centraladministrationen om skolevæsenets tilstand ved de enkelte skoler og i kommuner og amter. Masser af oplysninger, der kunne være nyttige ved lokalundersøgelser. Der burde udarbejdes en oversigt over, hvor de fandtes, og en vejledning om, hvilke steder de evt. kunne findes. Lignende forhold gjorde sig gældende

for andre typer af statistisk kildemateriale, der blev fundet i Rigsarkivet. Selv om det var opført i registraturen, var det ikke sjældent under betegnelser, der ikke umiddelbart ledte tanken hen på grundmateriale til statistik. Det ville være hensigtsmæssigt at medtage Rigsarkivets og landsarkivernes materiale i oversigten.

Projektet voksede, og efterhånden som oplysningerne hobede sig op, blev det klart, at en undersøgelse af grundlaget for periodens skolestatistik måtte være af generel forsknings- og undervisningsmæssig værdi. Arbejdet blev derfor tilrettelagt således, at der ved visse delundersøgelser blev gået mere i bredden, end det var nødvendigt for at bevare de spørgsmål, der havde relation til det oprindelige forskningsprojekt. Det var dog på intet tidspunkt tilsigtet, at udstrække undersøgelsen til hele periodens skolestatistik. I den forbindelse skal det nævnes, at hovedparten af folkeskolens elever i årene 1935-64 fik deres skolegang enten i egentlige landkommuner eller i kommuner, der en stor del af perioden fungerede som landkommuner i skolemæssig henseende. Af mere kuriøse eksempler kan nævnes Gentofte og storkøbenhavnske omegnskommuner som Gladsaxe og Hvidovre.

Undersøgelsen blev aldrig publiceret, men har i en halv snes år eksisteret i form af et arbejdsrapport. I 1988 blev det imidlertid besluttet at bibringe den en form, så den kan benyttes som hjælpemiddel af skolehistorikere og undervisere, der beskæftiger sig med skolestatistik. Samtidig blev undersøgelsesperioden ført frem til 1964, idet Undervisningsministeriet på pågældende tidspunkt overtog udarbejdelsen af skolestatistik fra Det statistiske Departement, hvorfor »Børneskolen« ophørte med at udkomme. I den forbindelse ændredes opbygningen af den officielle skolestatistik radikalt.

Resultatet er blevet en undersøgelse, der dækker perioden fra Tilsynsloven af 20. maj 1933 i 1935 trådte i kraft – hvorved såvel de primære kilder til statistikken (skoleindberetningskortene), som indberetningsvejene ændredes – til Undervisningsministeriet overtog udarbejdelsen af den officielle skolestatistik i 1964. Eksempler på de forskellige typer af skoleindberetningskort er medtaget som bilag.

Undersøgelsen vil blive udgivet af Institut for Dansk Skolehistorie under titlen: Hovedkilder til skolestatistik vedrørende landkommuner 1935-1964.

Else Karlshøj

Forskningsprojekt og skolebestyrelsens historie:

Sammenlignende studier om udviklingen af undervisningsplaner i Slesvig-Holsten, Danmark og Prøjsen i det nittende århundrede.

I Tyskland har siden begyndelsen af det 19. århundrede undervisningsplaner været et af statens vigtigste midler til at styre skolen. Den præjsiske forvaltning påvirkede denne udvikling, idet den efter den første »Normalplan« af 1816 lidt efter lidt opbyggede et differentieret system af statsopskrifter for udvalg og kontrol af undervisningsindhold. Den danske udvikling var helt anderledes: Selvom der har været nogle forsøg (bl.a. skolelovene af 1814, indfø-

relse af »inbyrdes undervisning«) blev der altså ikke som i Prøjsen udviklet et system, hvor al formel bestemmelse forbeholdtes staten. De modsatte udviklingslinier med hensyn til statens skoletilsyn i Prøjsen og Danmark stødte sammen i Slesvig og Holsten to gange. 1864/66 ved overgangen fra dansk til præjsisk styre og en gang til, men kun for Nordslesvig, efter Genforeningen 1920.

Dette her kort skitserede, skolehistoriske særtræk er udgangspunktet for et af de Tyske Forskningsråd (Deutsche Forschungsgemeinschaft) støttet forskningsprojekt, hvor danske og

tyske skolehistorikere arbejder sammen. Det skal undersøges, hvilken rolle staten havde igennem sin forvaltning ved udvalg og fastlæggelse af undervisningsindholdet i det nittende århundrede i Danmark og Prøjsen og derfor – betinget af det daværende overtilsyn – også i Slesvig og Holsten. Dermed bliver beskrevet en indtil nu næsten upåagtet del af en fælles skolehistorie.

Som første skridt i denne retning arbejdes i øjeblikket hovedsagelig med to forberedende opgaver:

- a) en dokumentation, baseret først og fremmest på arkivmateriale, af alle vedkomne administrative forholdsregler for undervisningen i den danske tid (dvs. 1814-1864);
- b) en systematisk dokumentation af det indtil nu publicerede skolehistoriske materiale på området.

Et biprodukt af disse undersøgelser skal være en bibliografi over Slesvig og Holstens skolehistorie i det nittende århundrede, som skal foreligge sommeren 1990 og løbende ajourføres ved hjælp af rettelser og tilføjelser, som projektets arbejdsgruppe håber at modtage fra kolleger og andre kyndige.

På den her beskrevne basis skal enkelte emner gennearbejdes mere dybtgående. Det

gælder sådanne emner, som har haft en særlig betydning for alle tre involverede områder: Danmark, Prøjsen og Slesvig-Holsten. Planlagt er studier om:

- a) den »inbyrdes underviisnings« opstigning og fald;
- b) systemudviklingen i skolevæsenet igennem uddifferentiering af mellem- og realskolevæsenet;
- c) udvikling af læreruddannelsen, især spørgsmålet om prioritering af seminarieuddannelse overfor uddannelsen af en »normal-skole«;
- d) forholdet mellem skolens og den almenpolitiske udvikling (f.eks. viste den nationale kamp på skoleområdet sig især i sprogstriden mellem dansk og tysk).

Vi vil være taknemmelig for henvendelser om videre oplysninger til støtte for vores kildesøgning m.m.

Adresse:

Gunhild Nissen, Selsøvej 15, 2720 Vanløse.
Henning Haft/Stefan Hopmann/Reinhold Wulff, Institut für die Pädagogik der Naturwissenschaften, Olshausenstrasse 62, D-2300 Kiel.

Stefan Hopmann

Selskab og Institut

De ulyksalige seminarienedlæggelser i årets løb var øjensynlig først og fremmest vidnesbyrd om politisk forvirring og hastværk. Der blev ikke taget hensyn til, at et seriøst arbejdende udvalg sad – og endnu sidder – med den opgave at stille forslag om struktur og indhold i en kommende læreruddannelse. I det tankeløse forløb gik det også ud over vore to ældste seminarier, *Tønder* og *Jonstrup*. Selskabet påpegede i en skrivelse til ministeriet de historiske

værdier – og den faktiske udnyttelse af dem i seminarieundervisningen. Forgæves.

Selskabets årsmøde blev afholdt lørdag den 29. oktober på Pederstrup på Lolland. Vi fik set Reventlow-museet, og lektor Ingrid Markussen holdt forsamlingen – ca. 50 – i ånde med et foredrag om Christian Ditlev Reventlow og hans indsat for skolesagen i 1790'erne. Ved generalforsamlingen blev forskningsbibliotekar Christian Glenstrup indvalgt i styrel-

sen, hvor han afløste højskolelærer *Vagn Hansen*.

Selskabet har arbejdet videre med museumsplanerne, bl.a. i samråd med Statens Museumsnævn. En henvendelse til undervisningsministeren har nok affødt en tilkendegivelse af sympati for tanken, men ikke noget konkret tilsagn om støtte. Styrelsen har udarbejdet et forslag til vedtægter og vil oprette en støttegruppe.

På Lærerhøjskolen har de drastiske nedskæringer medført en række overvejelser om sammenlægning af institutter. I juni 1989 har konsistorium imidlertid fastslået, at Institut for dansk skolehistorie skal forblive selvstændigt.

– Medarbejderne har i årets løb deltaget i forskellige symposier og seminarer, bl.a. har Ingrid Markussen fremlagt studier over skrivefærdighedens udvikling i 19. årh. på den nordiske historikerkongres i Island. I løbet af foråret har medarbejderne udarbejdet manuskript til bogen »Et folk kom i skole«, der udsendes af Lærerhøjskolen og Undervisningsministeriet i anledning af folkeskolens 175 års jubilæum.

Som omtalt andetsteds har en af instituttets tidligere stipendiater, Ning de Coninck-Smith, erhvervet den pædagogiske licentiatgrad på studier i den københavnske folkeskole 1840-1920. *Vagn Skovgaard-Petersen*